

SPÅNGA BYGDEN

Nr 16

DECEMBER 1985

Spånga Fornminnes- och Hembygdsgille

<u>Innehåll</u>	sid
Kista genom seklerna (del 2)	3
Ung i Spånga - ung i världen	13
Nu kommer Norra Järva Hembygdsförening!	14
Dagen "H"	18
Gillets program jan-mars 1986	19
Information	20

Omslagsbilden: Ärvinge gård 1972
(foto Sixten Källberg)

Bildmaterial: Spånga Folkskolor Minnesskrift sid 5
Gillets arkiv sid 9
Sixten Källberg sid 4, 7, 11, 18
Lars-E Jonsson sid 13

Bilaga: Program våren 1986 från Stockholms
läns hembygdsförbund

KISTA GENOM SEKLERNA

av *SIXTEN KÄLLBERG*

I förra numret av SPÅNGA-BYGDEN beskrevs Kistas historia fram till sekelskiftet. Här följer nu fortsättningen med

1900-TALET OCH MILITÄRTIDEN

1905 blev ett viktigt år i Spånga sockens historia. Ladugårdsgärdet på norra Djurgården hade blivit alltför trångt för militärens övningar, och av de tre alternativa ersättningsområdena Skarpnäck, Bromma och Spånga valde man det sistnämnda som lämpligast.

I Spånga, Järfälla, Sollentuna och Solna uppköptes under åren 1905 till 1912 ett stort antal gårdar, och av Spånga sockens areal hamnade sålunda 60 % i statens ägo genom uppkomsten av det s k Järvafältet.

Ladugårdsgärdets 200 hektar ersattes efter hand med 5.500 hektar - hälften produktiv skogsmark och hälften inägor. Av de senare blev mer än hälften utarrenderade såsom jordbruk och nyss självägande bönder blev arrendatorer under militären.

Inkomsten från tomtförsäljning till bostadsbebyggelsen på Gärdet täckte kostnaden för det mångfaldigt större Järvafältet och för statens vidkommande innebar det hela ingen dålig markaffär.

Den sammanlagda arealen för Kista och Ärvinge utgjorde 140 hektar åker och 125 hektar skogsmark och ägaren Gustav Bång fick ersättning med 200.000 kronor inklusive byggnader och inventarier. I dagens penningvärde tycks det vara ett lågt belopp men var ändå det högsta som utbetalades till någon av Spånga-bönderna. För Rinkeby, exempelvis, var beloppet 45.000 kronor och för Spånga by endast 15.000 kronor.

Ärvinge 1972

Uppgifterna om livet på Kista-Ärvinge under 1900-talets första årtionden är knapphändiga. Militärens första arrendekontrakt upptar för tiden 1906 - 1911 en Herr Uddman, vilken f ö hade arrenderat gården av Gustav Bång sedan 1898. 1906 års arrendeavgift på 4.000 kr synes redan året därpå drastiskt ha sänkts till 750 kr. Senare förekommer Ternström som namn på arrendatorn.

På Ärvinge finns från 1932 familjen Johan Lindstedt och därefter sonen Åke Lindstedt fram till 1961. Till Kista kom 1938 makarna David och Stina Andersson, som dessförinnan arrenderat Eggeby. Efter maken Davids frånfälle blev Stina Andersson själv arrendator på Kista fram till 1955 då lantbruket lades ned.

Efter renovering av huvudbyggnaden blev denna bostad för Kapten Percy Holm och hans fru Birgit, vilka blev de sista hyresgästerna på Kista gård innan Stockholms stad övertog området för uppförandet av den nya stadsdelen. Under åren 1955 - 58 drevs på Kista ägor en fårfarm med 450 djur - enligt uppgift med avsikten att så småningom använda fåren för betning på flygfält. Arrangemangen visade sig mindre lämpliga och projektet upphörde.

Kista gård har nu genomgått en omfattande upprustning för lokal daghemsverksamhet i huvudbyggnaden och bostad i flygelbyggnaden.

Skolundervisning inom området fanns 1885 i en lokal i Ärvinge. Fyra år senare uppfördes ett skolhus på mark som Gustav Bång donerat. När Ervingeskolan - som den benämndes - lades ned 1939 hade den dåvarande lärarinnan varit verksam där i 50 år.

Huset nyttjades senare av Svenska Brukshundklubben och revs 1974.

Borta är nu också Kista båtsmanstorp, som legat på två olika platser vid Kista allé. Torpet tillhörde egentligen Ärvinge med rote-beteckningen Nr 67 under Roslags 1:sta båtsmanskompani.

De gamla arbetarbostäderna intill gården har sparats och ger än i dag intryck av äldre bruksmiljö. Husen har nyligen reparerats och är bebodda.

Ervinge skola 1906.

Militären och arrendatorerna

Kontrakten för jordbruksarrandatorerna var från början ganska rigorösa. De blev emellertid åtskilliga gånger omarbetade och bestämmelserna mildrade för att jordbruk och militära övningar skulle kunna förenas.

I 1909 års kontrakt för Kista gällde 32 kreatursenheter och rätt till viss sädesodling. För 1931 medgavs 13 % sädesodling av Kistas åkerareal och 25 % av Ärvinges.

I de allmänna bestämmelserna 1911-1916 stadgades att arrendatorn efter anvisning fick odla potatis på viss areal. I övrigt skulle all åker ligga såsom vall, skött med harvning och gödsling. På eget ansvar fick arrendatorn beta egna kreatur på icke arrenderade utmärker. Skada på vallarna utgick endast om den uppstått före skörden.

Under första världskrigets nödår började arrendatorerna med myndigheternas goda minne att plöja upp vallarna och beså dem med säd. Kontrakten för 1918-1920 medger också att så får ske där militärens övningar ej hindras. Stora områden låg givetvis obesådda, men höskörden togs förstås tillvara. Hö var ju tidens drivmedel för hästarna, och hö, halm och även ärter och havre såldes till truppförbanden och deras förläggningar.

Inkvarteringsskyldighet gällde enligt särskilda kontrakt. Medan truppen bodde i tält och baracker fick officerare inkvarteras inomhus i arrendegårdar hos de s k kvartersvärdarna.

De militära inkvarteringarna innebar oftast att familjemedlemmar var omgivna av militära kockar och annan personal - såväl i kök som finrum. I det stora hela synes umgänget mellan arrendatorer och militär ha gått ganska bra.

Kistas kvinnliga arrendator

Efter sin makes död 1941 blev Stina Andersson kvar på Kista som arrendator ytterligare 14 år. När jordbruket upphörde flyttade hon in till sta'n för att lättare nå sina favoritställen Operan, konserterna och biblioteken etc. Stina är en fantastiskt pigg 91-åring och klarar sig ensam i sin lägenhet. Hon har en livslång erfarenhet av lantbruk i den militära Järvafältsmiljön ... och så här berättar hon:

- O, va' vi fiskade kräftor i Igelbäcken som barn! Min far var agronom Oscar Andersson och anställd på Husby som inspektor åt dåvarande ägaren, grosshandlare Brinck - "Porter Brinck". Ägaren disponerade själv huvudbyggnaden som sommarbostad varför vår familj med 7 barn fick bo i det lilla huset med 2 rum och kök. Och fars lön var bara 500 kronor om året. Men mor - som de andra gummorna här ute på gårdarna - körde någon dag i veckan in till Hötorget och sålde ärter och andra grönsaker. Fruarna hade ju inga andra pengar.

1905 tog far hand om arrendet på gården. Vi barn kom att föräras ett gammalt släktnamn, Mothander.

Till skillnad från de flesta andra arrendatorerna, som tidigare varit ägare till gårdarna, måste far som ny-etablerad skaffa kreatur, redskap etc, vilket var mycket kostsamt och vi måste ta lån, förstås. Men vi sålde hö och hade ständigt officerare inkvarterade. Som 11-12-åring fick jag oftast ensam ta hästen och köra mjölk till en butik i Spånga.

Vi hade 12 kor och 3 hästar, men ingen traktor förstås. En karl skulle ju inte mjölka på den tiden, så jag fick börja tidigt, både i ladugården och utomhus. Självbindare till säden fick vi först 1918.

Det ordnades ibland dans, i Åkalla, Hesta eller Hägerstalund. Hela familjerna var med. "Familjefritt" kände vi inte till på den tiden. Vid militärernas logdanser däremot kunde det vara 200 man och kanske bara 10 flickor, så någon "panelhöna" behövde man inte vara.

1929 gifte jag mig med David Andersson - arrendator på Eggeby. Här fanns större utrymmen men också flera inkvarteringar av officerare. Jag gillar hästar och har alltid trivts med arbetet utomhus... Men tänk va' jag har skällt och ryat på militärerna när de har kommit farande med sina tanks. På morgnarna kunde det ibland likna ett slagfält efter deras framfart...

Inkvarteringarna var mycket krävande. Under min Kista-tid fick vi i alla fall kr 2:50 per man och bädd. Men vi skulle ju själva hålla med linne samt bädda och städa varje dag... och skura alla golv. Och inaa toaletter fanns det. Bara handfat i långa rader... och pottor och hinkar. Det var fantastiskt jobbigt... jag tål inte se en potta i ett skylfönster!

Jag tvättade ibland 50 lakan i veckan i tvättstugan, pumpade allt vatten och eldade med ved under en pannmur. Det var 15 bäddar att ta hand om och man ställde hela huset till militärens förfogande. Elektricitet fick vi inte förrän 1939 på Järvafältet. Och på Kista kunde vi då skaffa en varmvattenberedare i ladugården. Med hjälp av banklån blev det också mjölkmaskin.

Vi hade 25 kor, 3 hästar, grisar och höns. Tre anställda familjer hjälpte till - mycket duktiga och sämjan var god.

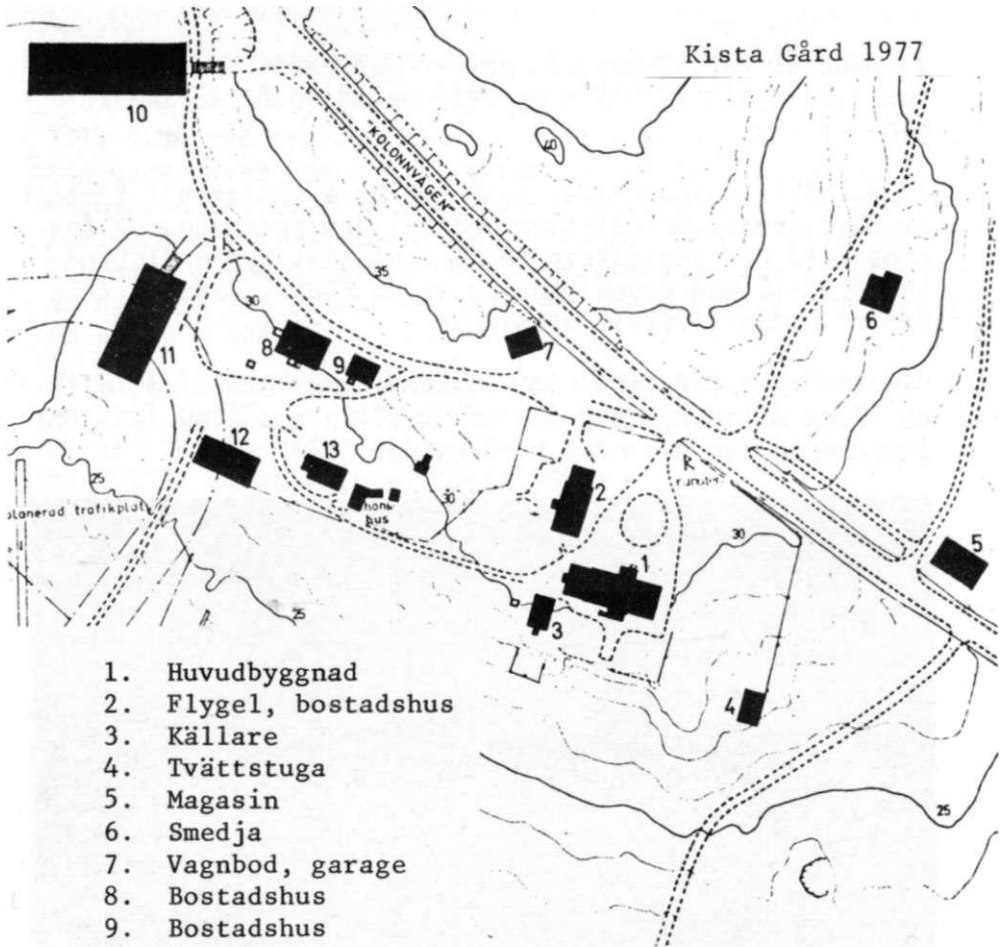
1939 - 1943 disponerades hela den övre våningen i Kista av försvarets radiostation med all den spänning det innebar med ett världskrig in på knutarna. Personalstyrkan på 8-10 man under ledning av en Fänrik Jansson från Örebro bodde givetvis också här.

Jag har haft lätt att komma överens med folk - det gällde även militärerna - och när kvällen kom blev det ofta gemensamma stunder runt kaffebordet."

Husby 1897

Oscar Andersson med familj framför den fristående köksbyggnaden. Stina i sin mor Sofia Karolinas knä.

1. Huvudbyggnad
2. Flygel, bostadshus
3. Källare
4. Tvättstuga
5. Magasin
6. Smedja
7. Vagnbod, garage
8. Bostadshus
9. Bostadshus
10. Loge
11. Ladugård och stall
12. Förrådshus
13. Vedbod

Ekonomibyggnaderna låg tidigare NO om huvudbyggnaden på andra sidan vägen, där i sista skedet endast en smedja (6) stod. De bildade en kringbyggd gård, vars hus uppfördes vid 1800-talets början. Två bostadshus för tjänstefolk (9) uppfördes omkring 1820 och ytterligare ett (8) något senare.

*Gillesmedlemmar besöker Stadsmuseums utgrävningar
vid Ärvinge gravfält (intill Kista Centrum)*

*De gamla arbetarbostäderna vid Kista gård ger än i
dag intryck av äldre bruksmiljö.*

Den 18 april 1970 avslutades den militära epoken på Järvafältet med avtäckning av en minnessten vid Åkalla. Det hela inramades av en gigantisk militäruppvisning med gårdarnas arrendatorer sittande på paradplats vid det minnesrika högtidstalet med tack för troget samarbete under den gemensamma 65-årsperioden.

Kistas marker har nu blivit en del av den nya Järva-
staden Kista-bor har här funnit sina hem och
i deras närhet växer nu upp en industriell verksamhet
med förankring i dagens högteknologiska datatänkande.

MEN TILL STOR GLÄDJE FÖR ALLA FINNS OCKSÅ KISTA GÅRD
KVAR SOM EN VISS GARANTI TILL FÖRANKRINGEN BAKÅT I
TIDEN - BYGDENS TUSENÅRIGA HISTORIA.

Källmaterial:

Krigsarkivet: Handlingar rörande Järvafältet

Stockholms Stadsmuseum: G Rosanders etnologiska under-
sökningar om Järvafältet

Stockholms Stadsmuseum: Margareta Cramérs historik över
byggnader vid Kista

Leijonhuvud, K G A: artikel i Sveagardesbladet 1955

Ahnlund, H: Spånga sockens historia

Spånga Folkskolor 1798-1942, Minnesskrift

Abramson Arkitektkontor AB: Situationsplan över Kista
Gård

UNG I SPÅNGA - UNG I VÄRLDEN

Gillet hade även detta år förmånen att medverka i Spånga gymnasiums "Spånga-vecka" 4 - 8 november och ledde sakkunnigt fyra bussturer genom centrala Spånga för såväl grundskolans åk 9 som elever i gymnasiet.

Spångafilmen från 30- och 40-talet visades för åk 7 i grundskolan och åk 1 i gymnasiet.

Från Gillet deltog Jane Hamilton, Sixten Källberg och Erik Svedin i bussturerna samt Karin Jonsson, som kommenterade filmen vid de båda visningarna.

- Bussfärderna var uppskattade inslag, säger gymnasielärare Lars-E Jonsson. Eleverna fick en snabbkurs i hembygdens förvandling genom århundradena.

Vid en regional studiedag den 1 november för högstadie- och gymnasielärare företogs en liknande exkursion, ledd av Erik Svedin.

Bilden visar när Sixten Källberg berättar om S:t Hollingers minnesmärke vid Lunda för elever i årskurs 9.

Lars-E Jonsson fotograferade.

NU KOMMER NORRA JÄRVA HEMBYGDSFÖRENING!

Efter att ha varit verksamma i Mellangården i Akalla By i ganska precis tio år kommer nu Spånga Fornminnes- och Hembygds-gille att lämna stugan någon gång vid stundande årsskifte för ett flytta över verksamheten till Nälsta Gård vid Rättar Vigs väg i "gamla" Spånga.

Med Gillets tidning SPÅNGA-BYGDEN nr 15 utgick ett upp-rop i avsikt att pejla intresset för att bilda en ny hembygdsförening för Norra Järva och det inbjöds till en träff i Mellangården söndagen den 13 oktober.

Ett 40-tal personer kom och det visade sig att det fanns ett starkt intresse för att få igång en ny verksamhet inom området. Det hela slutade med att en grupp Norra Järva-bor beslöt att träffas för att arbeta vidare.

Den 31 oktober bildades så NORRA JÄRVA HEMBYGDSFÖRENING som tills vidare leds av en interimsstyrelse bestående av fem personer. Vid föreningens första årsmöte, som är bestämt till den 5 februari 1986 i Kista Träff, kommer vi att utse ordförande och övriga ordinarie styrelseledamöter, revisorer m m. Vi hoppas att kunna starta verksamheten under början av våren 1986.

Vi är alltså en grupp ganska unga, entusiastiska och förhoppningsfulla människor som känner att det här med hembygdsarbete är något som ligger i tiden och vi är beredda att satsa hårt på en framtida verksamhet!

En ny hembygdsförening på Norra Järva står naturligtvis inför en hel del svårigheter i inledningsskedet. Mellangården kommer att tömmas på inventarier då Gillet flyttar och vår första uppgift blir att få stugan möblerad och på övriga sätt utrustad så snart som möjligt. Vi kommer att få överta en del möbler som redan finns i Akalla By men mycket kommer att krävas innan Mellangården fungerar som hembygds-gård igen.

Därför redan nu en liten vädjan i sammanhanget:
Alla ni som har någon gammal möbel eller ett gammalt
bruksföremål som ni kan undvara - hör av er!
Vi tar med största tacksamhet emot allt som kan med-
verka till en fin miljö i Mellangården, gärna som lån
eller deposition.

Den 1 december i år kunde vår nya förening presentera
sig för första gången i samband med den traditionella
julmarknaden i Akalla By. Vi stod för JULBAKET!
Vi hade teckningslistor utlagda och fick flera nya
medlemmar.

Men ännu fler medlemmar vill vi ha och flera styrelse-
ledamöter kommer att behövas. Du som är intresserad av
att delta i en ny verksamhet med alla de skiftande
uppgifter som ligger framför - hör av Dig snarast!

Det finns ett väldigt sug efter en aktiv hembygds-
rörelse på Norra Järva och alla de människor vi kom i
kontakt med på julmarknaden var väldigt positiva och
intresserade.

På Morra Järva finns i dag ett 60-tal medlemmar i
"moderföreningen" och alla är varmt välkomna till vår
nya förening! Vår medlemsavgift är 30 kr per år och
40 kr för hel familj,.

Det är givetvis inget som hindrar att man är medlem
i båda föreningarna. Spångagilletts uppskattade medlems-
tidning SPÅNGA-BYGDEN kommer i den närmaste framtiden
att sändas även till alla medlemmar i Norra Järva Hem-
bygdsförening och våra aktiviteter kommer att presen-
teras på en särskild sida.

VAD SKALL DÅ DEN NYA HEMBYGDSFÖRENINGEN SYSSLA MED?

Ja, grundtanken är att vi i vår verksamhet skall be-
driva traditionellt hembygdsarbete, men att vi också
skall försöka oss på flera nya och Järva idéer som
kanske inte prövats tidigare.

Även om vår hembygdsgård kommer att ligga i Akalla By kommer vi inte att låsa oss där utan vi tänker oss en bred verksamhet över hela området Akalla-Husby-Kista. Vårt årsmöte den 5 februari 1986 i Kista Träff kan ses som ett första försök.

Vi kommer att vidga samarbetet med den nuvarande kommunala verksamheten i Akalla By, särskilt vid de fyra stora "dagarna" under året: Valborgsmässoafton, Midsommar, Akalladagen och Julmarknaden. Kanske kan vi också så småningom skapa egna traditioner, t ex en Hembygdens Dag.

Vi har planer på studiecirklar av olika slag och hoppas också på ett nära samarbete med biblioteken samt andra föreningar och verksamheter på Norra Järva. Vi har t ex redan etablerat kontakt med föreningen Akallabibliotekets Vänner.

På vårt program står också utställningar, historiska rundvandringar och cykelutflykter.

Mellangården har vi tänkt inreda så att bottenvåningen kommer att återge en gammal gårdsinteriör medan övervåningen upptas av expedition, arkiv och en mindre utställningslokal.

Just arkiv och dokumentation tänker vi ge ökat utrymme i framtiden. Bl a skall vi försöka forska en hel del kring militärtiden på Järvafältet under åren 1905-70.

Vi vill också att Mellangården skall kunna fungera som en levande hembygdsgård med öppethållande varje söndag och med olika aktiviteter under veckorna.

Så här ser alltså våra planer ut!

- Men Du själv, Du som kommer att bli medlem i föreningen eller styrelsen, hur ser Dina planer ut för en ny hembygdsverksamhet?

Nya hembygdsföreningar bildas inte varje dag så här har Du en unik chans att gå in och aktivera Dig så att vi tillsammans kan göra något riktigt fint av Norra Järva Hembygdsförening.'

Sök därför kontakt med oss så snart som möjligt och kom med i vår förening!

Så här heter vi som finns i interimsstyrelsen:

Ordförande	Kristina Bonander	751 38 92
Sekreterare	Gunilla Fredholm	751 81 01
Kassör	Jocke Arfvidsson	752 67 41
Stugfogde	Lars-Ive Flood	751 63 42
Arkivarie	Olle Viderud	0758-306 30

Vår adress är Norra Järva Hembygdsförening
c/o Kristina Bonander
Själlandsgatan 117
163 43 SPÅNGA

Vårt postgiro är 8 76 90 - 4

Så allra sist, glöm inte vårt årsmöte!

*Olle Viderud
enl uppdrag*

NORRA JÄRVA HEMBYGDSFÖRENING

Å R S M Ö T E

ONSDAG 5 FEBRUARI 1986 KLOCKAN 19

I KISTA TRÄFF

Efter årsmötesförhandlingarna

dricker vi kaffe tillsammans och får lyssna till den välkända sångkören JÄRVA RÖSTER.
SIXTEN KÄLLBERG från Spånga Fornminnes- och Hembygds-gille visar högintressanta bilder kring Järvafältets historia.

D A G E N "H"

för tredje gången i Gillets historia - tredje gången gillt, tro? - det var den 15 november 1985 då Gillet tillträdde sitt tredje HUS.

Först var det Gustafsberg som vi verkligen var ägare till genom gåvobrev, men dessvärre bara byggnaderna, inte den järvafältsmark som det låg på. Byggnaderna gick bokstavligen upp i rök när stadsdelen Tensta gick från tanke till verklighet.

Sedan blev det efter många om och men Mellangården i Akalla by och nu Nälsta gård. Här liksom i Mellangården är vi hyresgäster men i dessa båda föreningsanpassade hus kan nog hembygdsföreningar känna sig säkra...

Mellangårdens vidare öden får vi följa genom Norra Järva Hembygdsförening; Nälsta gård kan vi bekanta oss med om några veckor. Se programmet sid 19!

Vi ligger i för att komma i ordning med alla våra tillhörigheter. Det som ursprungligen tillhört Akalla lämnas kvar där, men det mesta som fanns i Mellangården är Gillets egendom, dels allt som medföljde Gustafsberg, dels tidigare och senare gåvor.

Rådet har börjat sammanträde i Nälsta och första sammanträdet med tjuvstart redan 28 oktober förevigades av Sixten Källberg.

SOCKENSTÄMMOPROTOKOLLEN

är ingalunda slutlästa, men man har nu hunnit fram till 1820-talet. Nya deltagare är välkomna!

OBS! NY DAG • NY TID • NY PLATS •

Fr o m 7 januari startar vårterminen i Nälsta gård,
Rättar Vigs väg 95, tisdagar kl 18.30

Gillet's tryckta utgåva av "Spånga Järfälla sockenstämmo-protokoll Del 1 1600-1750" finns alltså att köpa hos skriftvårdare Erik Svedin eller i bokhandeln i både Spånga, Kista och Vällingby.

Verkligen intressant att läsa för var och en - och lämplig present till den som har "allt" utom denna bok!

oo

DU SOM INTE BETALAT MEDLEMSAVGIFTEN FÖR 1985

får nu vår skrift för sista gången. Vi brukar vara frikostiga och låta adressen stå kvar en god bit in på nytt år men med stigande kostnader måste skärpning till.

Du som fick inbetalningskort med nr 15 och inte har insänt avgiften - tänk Dig för - vill Du verkligen mista kontakten med Gillet?

oo

SPÅNGA FORNMINNES- OCH HEMBYGDSGILLE

Box 8070, 163 08 SPÅNGA Postgiro 26 50 62 - 0

ALDERMAN	Jane Hamilton	36 22 70
SKRIFTVÅRDARE	Erik Svedin	36 62 93
KASSAVÅRDARE	Hans Lindbergh	760 87 21
Redaktion för	Sixten Källberg	36 41 09
SPÅNGA BYGDEN	Karin Jonsson	36 00 23
	Lars Nahlbom	760 37 27